

Cuestiones fundamentales sobre matrimonio y familia. II Simposio Internacionale de Teología de la Universidad de Navarra. Edición publicada bajo la dirección de Augusto Sarmiento, Eloy Tejero, Teodoro López, José Manuel Zumaguerro. (Colección Theológica, vol. 27). Ediciones Universidad de Navarra S. A. (EUNSA). Pamplona 1980 ss. 974 (ISBN 84-313-0663-7).

W nauczaniu Kościoła w ostatnich latach bardzo szeroki oddźwięk znajdują problemy życia małżeńskiego i rodzinnego. Pewnymi znaczącymi etapami w tej drodze są (bez wątpienia m. in. Encyklika *Humanae vitae* i ostatni Rzymski Synod Biskupów. Zawarte tam etyczno-moralne i pastoralne wskazania poprzedzone były wielorakimi badaniami i obserwacjami na wielu płaszczyznach tak etycznego życia jak i doświadczalnych analiz. Na linii przygotowań naukowych do wspomnianego wyżej synodu należy bez wątpienia odnotować II Międzynarodowe Sympozjum Teologiczne zorganizowane przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Navarra w Pampelunie (Hiszpania), obradujące w dniach 9—11 kwietnia 1980 roku nad fundamentalnymi problemami małżeństwa i rodziny.

Niniejsza recenzja stanowi prezentację wydanych drukiem materiałów z wyżej wspomnianego sympozjum. Warto tu odnotować, iż poprzednie także dotyczyło problematyki teologiczno-moralnej. Wydaje się celowe choćby schematyczne zaprezentowanie całości bogactwa treści zamieszczonych w aktach. Stanowić to będzie próbę przybliżenia polskiemu czytelnikowi przemyśleń, które tam doszły do głosu, a jednocześnie stanowią pewien reprezentatywny obraz teologii hiszpańskiej, przynajmniej w niektórych środowiskach.

Akta Sympozjum w części wstępnej zawierają bardzo skrótową prezentację współautorów (s. 17—10), indeks generalny (s. 11—15) oraz prezentację napisaną przez Prezydenta Komitetu Organizacyjnego Sympozjum, A. Sarmiento (s. 19—36). Następnie zamieszczone zostały wystąpienia w czasie otwarcia obrad: J. M. Casciaro — Dziekan Wy-

działu Teologicznego w Pampelunie (s. 41—44), J. M. Cirarda — Arcybiskup Pampeluny (s. 45—49) oraz A. Nieto — Rektor Uniwersytetu (s. 51—53).

Właściwa treść całości akt odpowiada tematyce i materiałom odnoszącym się do trzech kolejnych dni obrad, które uporządkowane zostały według następującego schematu: referaty, sesja robocza oraz komunikaty odpowiadające treściowo wygłoszonym referatom.

Pierwsza grupa zagadnień poświęcona została tematyce: Małżeństwo-instytucja i sakrament. Referat wprowadzający pt. *La familia cristiana: cuestiones ante el Sínodo de los Obispos de 1980* wygłosił Sekretarz Generalny Synodu Biskupów, J. Tomko (s. 61—79). Chrześcijańska wizja małżeństwa musi, jego zdaniem, obejmować wszystkie aspekty i płaszczyzny, które związane są z jego powstaniem i funkcjonowaniem. Oczywiście każde spojrzenie na rodzinę czy małżeństwo musi mieć kontekst ich pastoralnych wymogów czy oczekiwań od Kościoła. Ze szczegółowych zagadnień podejmuje autor również problem tzw. małżeństw na próbę, małżeństw ochrzczonych lecz niewierzących, opieki duszpasterskiej nad rozwiedzionymi. Propozycje J. Tomko w poruszonych kwestiach stanowią powtórzenie znanej nauki Kościoła, natomiast nie próbują szukać nowych podejść do nabrzmiałych problemów życia małżeńskiego i rodzinnego.

Drugi referat wygłoszony przez J. Delicado Baeza pt. *El matrimonio en el misterio de Cristo* ukazuje małżeństwo tak w jego kontekście historycznym jak i socjologicznym, a rodzinę w całości historii trwania zbawienia (s. 81—102). Małżeństwo ze swej natury zawiera elementy „święte i ludzkie”, gdyż tak zostało ustanowione przez Boga. Po omówieniu sakramentalności małżeństwa referent skupił się na zaprezentowaniu uwag odnośnie do miłości małżeńskiej oraz świętości małżonków, rozumianych jako ich zasadnicze powołanie. Zbudowana na tych fundamentach wspólnota małżeńska powinna cechować się „otwartością” pojętą w sensie bardzo szerokim konkluduje autor.

Następnie, jak wspomniano wyżej, zamieszczone zostały bardziej istotne i twórcze wypowiedzi sesji roboczej (s. 105—115). Warto zauważyć, co odnosi się także do następnych dni obrad, iż sprowadzają się one zasadniczo do pytań, dopowiedzeń czy wyjaśnień odnoszących się do porannych wystąpień.

Komunikaty odnoszące się do pierwszego wystąpienia otwiera G. Aranda, *Relación entre los cónyuges y valor del matrimonio* a la luz de Ef 5, 22—23 (s. 119—131). Szczególnie interesujące wydają się uwagi na temat roli kobiety w jedności rodziny, a także wartość i godność instytucji małżeństwa. Kolejny biblijny tekst analizuje S. Ausin w komunikacie *Matrimonio y designio de Dios. Antaciones Exegeticas Gen 2, 4—25* (s. 133—148). Uwagi te stanowią streszczenie katechezy Jana Pawła II odnośnie do wspomnianego tekstu. Uwagę na jednoczące spotkanie w małżeństwie elementów naturalnych oraz jego wyniesienie sakramentalne zwraca A. Miralles w komunikacie pt. *Naturaleza y sacramento en la doctrina del Concilio Vaticano II sobre el matrimonio* (s. 149—168). Przypomniana tu nauka Vaticanum II znalazła pełne uznanie w obradach ostatniego Synodu Biskupów.

Kolejny komunikat zatytułowany *La fe de los cónyuges y el sacramento del matrimonio* wygłosił F. J. Adraque (s. 169—182). Autor po ukazaniu tradycyjnych fundamentalnych zasad teologicznych odnoszących się do małżeństwa podejmuje próbę ich reinterpretacji nadając im bardziej pastoralny wydźwięk i zastosowanie. Podobną tematykę

przedstawia kolejny komunikat *Fe y sacramentalidad del matrimonio* przedstawiony przez T. Rincon Perez (s. 183—200). Autor ukazuje wiarę jako element konstytutywny, a zarazem warunkujący ważność małżeństwa. Wiara, zdaniem prelegenta, jest także czynnikiem, od którego jego działaniu zbawczym dla małżonków. Jako ostatni komunikat odnoszący się do referatu J. Tomko umieszczono wystąpienie J. Sanchó, *Situaciones matrimoniales irregulares y recepción de la Sagrada Eucaristia* (s. 201—210). Autor bardzo mocno podkreśla przepisy prawa w tej materii, choć próbuje zwrócić uwagę na pewne problemy pastoralne. Dotyka kwestii duszpasterskiej opieki rozwiedzionych.

Grupę komunikatów odnoszących się do referatu J. Delicado Baeza otwierają uwagi L. F. Mateo-Seco pt. *Bondad del Hombre y santidad del matrimonio* (s. 211—229). W kontekście grzechu świata oraz indywidualnych uchybień ludzkich widocznych także w małżeństwie, nie można zapomnieć o ontycznej świętości człowieka. Sami małżonkowie, właśnie przez wspólnotę życia powołani są do świętości, którą realizują wspólnie i przez małżeńskie życie. *El matrimonio: amor e institución* to komunikat zaprezentowany przez F. Gil Hellin, a stanowiący komentarz do *Gaudium et spes* Vaticanum II w kwestii małżeństwa i rodziny. (s. 231—244). Historyczny przegląd i analizę problemu jedności cielesnej małżonków podejmuje E. Molano w komunikacie, „Una carb”. *Realismo cristiano y sacramento del matrimonio* (s. 245—258). Autor zwraca uwagę także na elementy teologiczne i prawne tego zagadnienia.

Kolejny komunikat pt. *La inseparabilidad entre contrato y sacramento en el matrimonio* prezentuje J. Hervada (s. 259—286). Zwraca uwagę także wystąpienie A. Rieber pt. *Individuación y autorealización i dentro o fuera del matrimonio y la familia?* (s. 273—286). Po odrzuceniu tendencji niezgodnych z historycznie ukształtowanymi formami małżeństwa, podkreśla on, iż tylko te ostatnie stanowią szansę autorealizacji własnej osobowości oraz jej wymiaru wspólnotowego, tak istotnego w małżeństwie. Ostatni wreszcie komunikat tego dnia prezentuje E. Tejero, *La relación matrimonial y la Iglesia* (s. 287—314). Treściowo zawiera on szeroką tematykę np. relacyjność sakramentalną, Kościół domowy, nierozzerwalność małżeństwa, kompetencje Kościoła odnoszące się do relacji małżeńskich, kompetencje w tej płaszczyźnie władzy politycznej i inne.

Druga grupa zagadnień została zatytułowana: *Małżeństwo i rodzina we współczesnej koniunkturze ideologicznej*. Pierwszy referat pt. „*Hombre y mujer los creó*”: *para una determinación teológica de la antropología matrimonial* wygłosił A. Ziegenaus (s. 321—337). Autor wypukła najpierw napięcie ideologiczne między koncepcją jednowymiarową i sakramentalną realności małżeństwa. Podkreśla, że małżeństwo nie jest tylko instytucją o sferze społecznej. Jest to jego zubożenie i pomniejszenie roli nadanej mu przez Boga. Następnie kreśli pobeżne, lecz interesujące uwagi na temat ciała, jako możliwości wyrażenia przez człowieka wielu swych cech psycho-duchowych, a nie tylko czysto fizycznych. Całość zamykają uwagi odnoszące się do problematyki seksu w Objawieniu.

W bardzo obszernym wystąpieniu P. J. Viladrich pt. *La familia de fundación matrimonial* ukazał najpierw wyczerpująco współczesny kryzys rodziny oraz miłości małżeńskiej (s. 339—420). Przymierze małżeńskie rysuje się, zdaniem autora, jako pozytywna płaszczyzna i fun-

dament związku i węzła małżeńskiego. W małżeństwie istnieje ściśle przenikanie się wszelkich jego elementów oraz wzajemne wewnętrzne ich ubogacanie się.

Znany francuski moralista J. M. Aubert wygłosił trzeci referat tego dnia pt. *Identidad cristiana de la familia en la sociedad actual* (s. 421—442). Ukazuje on najpierw rozwój instytucji rodziny w historii zbawienia, a następnie współczesne zmiany socjo-kulturowe jej rozumienia i funkcjonowania. Stary obraz rodziny (tradycyjny) nie zawsze potrafi oprzeć się nowym poszukiwaniom, zwłaszcza w ich wydaniu błędnym, czy naruszającym struktury wypróbowane i usankcjonowane. Koncepcja chrześcijańska rodziny musi jednak mimo trudności być zaakceptowana, gdyż daje ona szanse tak indywidualnego jak i wspólnotowego rozwoju jej członków..

Po poramnych referatach zamieszczono materiały sesji roboczej (s. 445—449). Podkreślono w niej przede wszystkim potrzebę dalszych badań nad nową problematyką życia rodzinnego, która powstaje w kontekście zmian warunków życia oraz jego stylu.

Kolejną serię komunikatów otwiera J. M. Yanguas wystąpieniem pt. *Algunas raíces filosóficas de la situación matrimonial familiar* (s. 453—457). Komunikat ten jak i następny pt. *Persona o individuo? Consideraciones sobre la radicalidad familiar del hombre* wygłoszony przez R. Alvira poświęcone zostały tomistycznym rozwiązaniom filozoficznym prezentowanych zagadnień. *Los cuatro puntos cardinales de la sexualidad humana* przybliża A. Polaino-Lorente (s. 465—470). Cenne wydaje się tu zwrócenie uwagi na teocentryczny wymiar seksualnej sfery życia ludzkiego, przy jednoczesnej akceptacji również jej wymiaru uczuciowego czy emocjonalnego. Próbę zestawienia rozwiązań seksualności życia małżeńskiego podejmuje J. L. Illanes w komunikacie *Amor conyugal y finalismo matrimonial (Metafísica y fenomenología en la consideración del matrimonio)* (s. 471—480). Ostatni komunikat odnoszący się do referatu A. Ziegenaus wygłosiła jedyna kobieta A. M. Navarro podejmując temat *El feminismo y la familia* (s. 481—492).

Komunikaty odnoszące się do drugiego referatu otwiera M. López Alarcón, *Garantías jurídicas del matrimonio* (s. 493—505). Autor podkreśla bardzo mocno gwarancje prawne pluralizmu małżeńskiego, stanowiącego czynnik szczególnie istotny dla jego konstytucji i stabilności. Nie ma bowiem przesłanek, które byłyby usprawiedliwieniem działania przeciwko niemu. *La protección jurídica del matrimonio indisoluble, defensa de la familia* to komunikat C. De Diego-Lora prezentujący kościelne dokumenty w tej kwestii, zwłaszcza w kontekście współczesnego kryzysu instytucji małżeństwa i rodziny (s. 507—529). Bardzo interesującym zagadnieniem tj. *La tutela procesal del derecho de los hijos a la estabilidad familiar* zajął się L. Madero (s. 531—542). Ostatni komunikat odnoszący się do drugiego referatu zaprezentował G. Garcia Cantero *Luces y sombras en la regulación constitucional de la familia* (s. 543—552). Zamieszczone tu uwagi zasadniczo oparte są na hiszpańskim prawie małżeńskim i rodzinnym.

W grupie komunikatów odnoszących się do referatu J.-M. Aubert zamieszczono na wstępie wystąpienie J. Orlandis, który skoncentrował się na wpływie urbanizacji i industrializacji na instytucję rodziny (*La familia en la sociedad urbana e industrial* (s. 553—556)). Natomiast P. G. Alves De Sousa przedstawił komunikat *La familia cristiana en los escritos de los Padres Apostólicos* (s. 557—566). Intere-

sujące są tu szczególnie uwagi na temat wychowania dzieci. Prezydent Komitetu Organizacyjnego A. Sarmiento przedstawił zagadnienie *Amor conyugal y fecundidad* (s. 567—575). Dwa kolejne komunikaty poświęcone zostały tematyce odpowiedzialnego ojcostwa: T. López, *La paternidad responsable: significado del concepto* (s. 557—581) 9 A. Orozco, *Paternidad responsable y castidad conyugal* (s. 583—599). Przy czym ostatni ukazuje najpierw naukę Kościoła, a następnie rodzące się w jej kontekście problemy moralne oraz ich związek z pastoralną pracą, zadaniami i przedsięwzięciami Kościoła. Interesujący, szczególnie dla polskiego czytelnika, jest kolejny komunikat *Contracepción matrimonial e irreformabilidad de la norma moral* zaprezentowany przez E. Lio (s. 601—649). Autor ukazuje naukę Wprowadzenia do „*Humanae vitae*” wydanego przez kard. K. Wojtyłę oraz grupę krakowskich teologów. Całość komunikatów tej grupy zamyka J. Ferrer uwagami pt. *Perspectivas pastorales de la Enciclica „Humanae Vitae”* (s. 651—657).

Trzecia część prezentowanych akt opatrzona została ogólnym tytułem: Misja rodziny. Pierwszy referat pt. *Matrimonio y familia: cuestiones pastorales* wygłosił P. Rodríguez (s. 665—714). Współczesne warunki życia małżeństwa, a zwłaszcza rodziny, rodzą całą gamę nowych problemów pastoralnych. Wyjście im naprzeciw nastęrcza wielorakie trudności tak obiektywne jak i subiektywne (brak rozpoznania, przygotowania do pracy, znajomości czy źródeł problemów). Odpowiednia działalność pastoralna, określana przez autora jako „*communio pastorum*”, musi prowadzona być bardzo kompleksowo.

Drugi referat, *La familia y la tarea educativa. Una pedagogia del amor* wygłosił V. Garcia Hoz (s. 715—764). Odpowiednie przygotowania do życia rodzinnego wydają się dziś szczególnie wyraźnie potrzebne. Zdaniem autora, rodzą one wiele trudności i pytań, zwłaszcza co mają obejmować i jak mają być prowadzone. Pedagogika miłości jest nową dziedziną nauki i życia, która musi znaleźć należne jej miejsce w życiu rodzinnym. Bardziej świadome zaangażowanie miłości w całość procesów kształtowania rodziny stanowi dla niej samej szansę ugruntowania oraz rozwoju.

Po materiałach sesji roroczej (s. 749—754) zamieszczono pierwszy komunikat *Responsabilidades bautismales de la familia cristiana* wygłoszony przez J. A. Abad (s. 757—769). Następnie L. M. Herran podjął temat *La Sagrada Familia, origen y prototipo de la familia en la Iglesia* (s. 771—782). Bardziej aktualną tematykę ukazuje J. A. Riestra w komunikacie pt. *Familia y matrimonio en el Magisterio de Juan Pablo II* (s. 783—799). Rodzina jawi się tu jako wspólnota łaski, życia i miłości. Ten ideał rodziny aktualnie bardzo często jest podważany. Autor stwierdza, iż wymagane są w tym względzie tak naukowe jak i pastoralne działania mające na celu obronę tak pojętego obrazu rodziny, gdyż tylko jako taka jest w stanie spełnić wszystkie swe zadania. Przygotowaniu do życia rodzinnego poświęcony jest kolejny komunikat pt. *Sugerencias teológico-pastorales acerca de la preparación al matrimonio vivida en la comunidad cristiana* zaprezentowany przez S. Maggioni (s. 801—814). Narzeczeństwo, zdaniem autora, należy rozumieć jako czas szczególnej łaski w realizacji powołania małżeńskiego. Posiada ono także specjalny rodzaj duchowości. Także kolejny komunikat dotyczy problematyki narzeczeństwa, a wygłoszony został przez M. Merino, pt. *La fidelidad como perspectiva pastoral del noviazgo cristiano* (s. 815—832). Grupę komunikatów poruszających

kweszie pastoralne małżeństwa i rodziny zamyka J. Pujol, *La catequesis familiar: planteamientos actuales* (s. 833—846).

Komunikaty odnoszące się do referatu V. Garcia Hoz otwiera F. Altarejos, *El futuro de la familia y el futuro de la educación* (s. 847—852). Tematykę tę podejmuje także J. M. Zumaquero w komunikacie *Familia, educación y autoridad* (s. 853—859). Zatem przygotowanie do życia rodzinnego wymaga szczególnie intensywnej formacji na wielu płaszczyznach życia. Następnę komunikaty podejmują bardziej szczegółowe płaszczyzny tego przygotowania. J. Polo zwraca uwagę na przygotowanie religijne w wystąpieniu *Ante las dificultades de los jóvenes en materia de educación religiosa* (s. 861—876). Dwa kolejne komunikaty zajmują się zagadnieniem wiary w formacji do życia małżeńskiego i rodzinnego A. Fuentes, *Puntos básicos para una educación cristiana de los jóvenes en la fe* (s. 877—894) i J. Arias, *La familia ante la experiencia del dolor: la educación en la fe y el minusválido* (s. 895—919). W obu wystąpieniach przewija się, na pierwszym miejscu, potrzeba wychowania do wiary i w wierze. Autorzy ostatnich komunikatów zamieszczonych w prezentowanych aktach zwracają uwagę na zagadnienia bardziej ogólnoludzkie: D. Isaacs, *Las virtudes humanas y la familia* (s. 921—929) i C. Soria, *La integración de los medios informativos en la familia* (s. 931—937).

W zakresie treściowym akta zawierają jeszcze referat podsumowujący obrady, wygłoszony przez L. Moreira Neves pt. *El dinamismo apostólico de la familia* (s. 943—959). Dynamizm apostołowski rodziny, zdaniem autora, jest siłą jej istnienia i właściwego funkcjonowania. Rodzące się zagrożenia życia rodzinnego mogą być pokonane przede wszystkim poprzez służbę i pełne zaangażowanie w ten dynamizm, ewangelizację względem siebie i innych.

Dla całości obrazu warto jeszcze dodać, iż od strony formalnej akta zamyka indeks nazwisk, który ułatwia poruszanie się w gąszczu występujących tu odnośników i powołań (s. 963—968).

Prezentowany zbiór referatów, sesji roboczych oraz komunikatów II Sympozjum Międzynarodowego zorganizowanego przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu w Pampelunie stanowi swoisty rodzaj sumy w zakresie zagadnień małżeństwa i rodziny. Nagromadzone zostało tu ogromne bogactwo treści, analiz, przemyśleń i prezentacji. Zaproponowane ujęcia stanowią jednak w znacznej większości tradycyjne i mało wnoszące do nauki o małżeństwie i rodzinie. Filozoficzna baza ogranicza się zasadniczo do systemu filozoficznego św. Tomasza z Akwinu. Brak stanowisk, bardziej wyraźnych i twórczych, innych nauk pozateologicznych. W zestawie prelegentów, komunikatów zabrakło przedstawicieli innych nauk, jak i autorów świeckich, małżonków i rodziców (poza nielicznymi przykładami). Zabrakło wreszcie przedstawicieli innych orientacji teologicznych, jak np. Wyższego Instytutu Nauk Moralnych w Madrycie.

Zaprezentowana nauka jest przypomnieniem obowiązującej nauki Magisterium Kościoła odnośnie do małżeństwa i rodziny. Przypomnienie to jest cenne zwłaszcza w kontekście przygotowywanego w tym czasie Synodu Biskupów, który miał obradować nad tymi właśnie problemami. Zgromadzenie w jednym dziele talk bogatego materiału stanowi cenną pomoc oraz daje możliwości niemal całościowego ujrzenia obrazu teologii moralnej małżeństwa i rodziny w teologii zwłaszcza hiszpańskiej, kręgu pampeluńskiego.